

הקדמה

ערב בלתי נשכח

השעה: 18:00. היום: יום ד, 15 בפברואר 2017. המקום: האודיטוריום על שם קמילו טורס בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה הלאומית של קולומביה, בבירה בוגוטה (Bogotá). הכותרת: "קמילו חי". האירוע: ערב זיכרון לרגל יום השנה ה-51 לנפילתו בקרב של הכומר, תיאולוג השחרור והמהפכן קמילו טורס, והצגת שני ספרים חדשים העוסקים בדמותו ובמורשתו הפוליטית והאמונית. האולם הגדול ארוך ומשתפע קלות כלפי מעלה בכיוון ירכתיו, והוא צר מהכיל את מאות הסטודנטים והאורחים הממלאים את מושביו. המונים ניצבים במעבריו וצובאים מבתוך על דלתותיו. החום מעיק. מיזוג אוויר אין. החלונות המסורגים הגדולים המקיפים את האולם פתוחים אמנם לרווחה, אך האוויר עומד. הצפיפות ועומס החום מנבאים סכנה בטיחותית של ממש.

אחד המארגנים מציע לעבור לכיכר סנטנדר (Santander)¹ שבמרכז האוניברסיטה, המכונה בפי כול כיכר צ'ה גווארה, ולקיים את ההתכנסות שם. ההצעה מתקבלת בהסכמה קולנית רחבה של הקהל, והכול יוצאים מן האולם. לאחר הליכה קצרה מגיעים מאות הצועדים לכיכר. הכיכר רחבה ומשתרעת במרחב שבין בניין הספרייה, בניין האודיטוריום והפקולטה לסיעוד. הקהל מתארגן בישיבה צפופה על אבני המרצפת, מול שלוש המדרגות הארוכות של רחבת הכניסה לספרייה

1 השם הרשמי המלא של הכיכר הוא פלאזה פרנסיסקו דה פאולה סנטנדר (Paula Santander). סנטנדר נמנה עם משרריה של קולומביה מידי הספרדים, והיה נשיאה החוקתי הראשון של "הרפובליקה של גרנדה החדשה" – ולימים קולומביה (1886).

המפרידות בינה לבין הכיכר. הערב יורד. מזג האוויר נעים. מבט קל מגלה על קיר האודיטוריום שממול ציור גדול ממדים ובו מתנוססת דמותו של צ'ה גווארה. מנגד, על קיר הספרייה שמעל לראשינו, מתנוסס ציור גדול בשחור ולבן ובו דמותו של קמילו טורס. זה מול זה ניצבים שני הלוחמים וגיבורי התרבות של אמריקה הלטינית. שניים שהלכו אל הקרב בלהט מהפכנותם ומורשת תורתם – זו המרקסיסטית וזו הנוצרית – לקדמן באש. זו גם האש שהכריעתם: טורס נפל בפברואר 1966; צ'ה גווארה באוקטובר 1967.

החזיון מפעים: מבוגרים וצעירים עולים לרחבת הספרייה, מתייצבים מול המיקרופון שהוצב שם בחופזה ונואמים. אחד ועוד אחד, ושלישי ורביעי וכך הלאה. הכול רוצים לומר דבר מה לזכרו של האיש רבי-ההשראה שהיה ואיננו. מחברי הספרים החדשים מציגים את ספריהם. כך למשל הנזיר הישועי חוויאר חירלדו מורנו (Javier Giraldo Moreno), ובידיו ספר על אודות טורס והגותו שזה עתה פרסמו. כך גם הסטודנטית מריה קמילה מַהֶצ'ה אורטיס (María Camila Mahecha Ortiz). שמה נראה לא מקרי בסיטואציה המפעימה הזאת. היא מציגה בהתרגשות הצעת פרויקט להקמת שירות חברתי אוניברסיטאי (Servicio Social Universitario) ברוח מורשתו של טורס. הפרויקט שלה יכוון בעיקרו לטיפול החינוך העממי ברחבי קולומביה. מטרתה לאושר את "התנועה האוניברסיטאית לקידום קהילתי" (Movimiento Universitario de Promoción Comunal – MUNIPROC) שטורס הקים בזמנו.²

האירוע מתארך. מעת לעת קוטע ההמון את שטף הדיבור וקורא בקול "קמילו חי, קמילו חי, קמילו חי". כך למשך שניות ארוכות. אחר כך מחלקים את הספרים החדשים לכל דורש. אך אבוי: אין די. המארגנים הכינו 150 עותקים בלבד מכל ספר. הביקוש גדול בהרבה מן ההיצע. "מחר נחלק עוד", מבטיחים המארגנים. "הנה, קחו תלושי זיכוי ובואו עימם מחר לחנות הספרים של האוניברסיטה". למחרת הקדמתי לבוא, אך הספרים כבר אזלו.

2 ההצעה זכתה לתהודה גדולה בעיתון הסטודנטים שיצא למחרת ההתכנסות (*Aula y Palabra*): *(Prensa Estudiantil, February 16, 2017)*.

הייתכן שטורס עודנו חי? ההתרגשות שהכנס עורר והאהבה הרבה שדמותו נעטפה בה מצביעות על תופעה. הגעגועים אל אישיות הכובשת שנשקפו ממילות הדוברים עודם מהדהדים בראשי. דבריה הנלהבים של קמילה אורטיס הצעירה הבהירו את פשר העניין: מותו של טורס עצר את שרון ההיסטוריה הקולומביאנית מלכת. המדינה נותרה כשהייתה בזמנו, קשת יום ומדממת. צריכים היו לחלוף ארבעה ימים בלבד כדי לאשר זאת: בצהרי יום ראשון, 19 בפברואר 2017, התרחש פיגוע קטלני במרכז בוגוטה. בעיתונות יום המחרת נמסר כי שלושים איש נפצעו, מהם 26 שוטרים. אחד מהם, טענו השמועות, איבד את מאור עיניו. מטען שהונח בחזיתה של אחת מתחנות המשטרה הפזורות בעיר והופעל בשלט רחוק גבה את המחיר הכבד הזה. אחדים מן העיתונים דיברו על פעולה של "הצבא לשחרור לאומי" (Ejército de Liberación Nacional – ELN).³ זוהי תנועת הגרילה שטורס חבר אליה בשלהי 1965 ובשורותיה נהרג ב־15 בפברואר 1966. אכן, הזמן עצר מלכת.

מה היה באיש הזה, שכה הפעים את מאות הסטודנטים שגדשו באותו ערב את כיכר צ'ה גווארה? את זאת ננסה לפענח בספרנו. בינתיים נאמר שפרשת חייו ומותו של טורס התרחשה על רקע תקופה של תסיסה לאומית, בין-לאומית ודתית חסרת תקדים. הייתה זו תקופת השיא של המאבק לדה-קולוניזציה באפריקה ובדרום-מזרח אסיה; תקופה של תסיסה סטודנטילית באירופה ובאמריקה; תקופה של מלחמה קרה, מלחמות אזרחים ומשברים בקוריאה, בברלין, בקובה, בווייטנאם ובאלג'יר; תקופה של שידוד מערכות חברתי ואמוני ברומא, בצל הקונציליום האויקומני השני של הכנסייה שהתקיים בוותיקן.⁴

הייתה זו גם תקופה של אקטיביזם סוציאלי-פרולטרי ואנטי-קולוניאלי קתולי שמרכזו בבלגיה ובצרפת. תקופה של תביעות רמות ומנומקות היטב מבחינה תיאולוגית לקידומו של הומניזם נוצרי חדש. היה זה עידן של תסיסה

³ *El Tiempo*, February 20, 2017

⁴ הקונציליום האויקומני השני של הכנסייה בוותיקן (ברומא), הקרוי "ועידת הוותיקן השנייה" (Concilium Vaticanum Secundum) או בקיצור "רומא II", היה הכנס הכלל-קתולי השני (ה־24 במניין הכנסים הכללי) שהתקיים ברומא בשנים 1962–1965. הוא התכנס ביוזמת האפיפיור יוחנן ה־23 כדי לדון ביחסה של הכנסייה אל המודרנה.

לטינו-אמריקנית בצילה של מהפכה מוצלחת בקובה, מהפכה המתממשת באורח פלא מתחת לאפה של המעצמה הגדולה מצפון. כך גם סערת התארגנות של עשרות קבוצות גרילה בכל מדינות תת-היבשת הזאת, המבקשות - בעידודו של המשטר החדש שקם באי - לשחזר במקומותיהן את ההצלחה הקובנית; וכן, ייתכן שמעל לכול, תקופה של אוזלת יד מוחלטת של הפוליטיקה הלטינו-אמריקנית. זו הנתונה במקרים רבים בידיים אוליגרכיות, לעתים צבאיות, מול שלל בעיות בסיסיות כרוניות. עוני, דלות, שוליות מרחבת (מרגינליות), תלות מוחלטת בהון הצפון-אמריקני והאירופי והיעדר יציבות פוליטית. כל אלה מאיימים יום ושעה שעה על קיומם הפיזי ועל תחושת הערך האנושי של ציבורים נרחבים ביותר לאורכה ולרוחבה של היבשת.⁵ לכל אלה הבעיות נחשף טורס בהיותו פרח פמוֹרָה ופעיל חברתי. כך גם בהיותו סטודנט לסוציולוגיה באוניברסיטה הקתולית של לוֹוֵיין (Université Catholique de Louvain) בבלגיה. מאוחר יותר בפעילותו כאקטיביסט. בהיותו מרצה מן המניין בחוג לסוציולוגיה של האוניברסיטה הלאומית. בימיו ככומר וכפעיל חברתי. בפעילותו כפונקציונר במוסד הקולומביאני לרפורמה אגררית (Instituto Colombiano de la Reforma Agraria – INCORA). בכהנו כדיקן המוסד למנהל חברתי (Instituto para la Administración Social) שבבית הספר הגבוה למנהל ציבורי (Escuela Superior de Administración Pública – ESAP). ומעל לכול - כאיש פוליטי. לכל אלה ביקש להציע מזור במחקריו, בהגותו ובפועלו.

הספר ומטרותיו

הספר יעסוק באיש, בכומר, בפעיל החברתי והמנהיג הפוליטי, בתיאולוג ובסוציולוג תורחה קמילו טורס רסרטפו (Jorge Camilo Torres Restrepo). האיש שיצא להילחם בגפו, בשליחות האל, כמו היה נביא מנביאי ישראל. יצא נגד המדינה הקולומביאנית והכנסייה של קולומביה - שני ענקי הכוח שלטעמו נשאו באחריות הישירה למצבה העלוב והמשפיל של חברה ההמונים של מדינתו - והובס. הובס ונגרס, כמו לא היה. אך לא כן: בחלוף הזמן קם לתחייה והיה

5 במובן הגיאוגרפי אמריקה הלטינית היא תת-יבשת. במובן התרבותי וההיסטורי ניתן בהחלט לראות בה יבשת. ברוב המקרים בחרנו אפוא להגדירה בספר כיבשת.

למקור של הזדהות עבור שורה ארוכה של פעילי חברה, הוגים, אנשי אקדמיה וכנסייה, שהערב הבלתי נשכח הוא כה הבלטי. ולא זו בלבד: בחלוף הזמן הפך גם מושא לפלוגתא עבור לא מעט אנשים מאותה שורה עצמה שהערב התוסס ורב ההתרגשות הוא הצפין.

מטרתו העיקרית של הספר תהיה אם כן לנסות ולפענח את סוד הקסם "הקמליסטי" וקשייו. להעניק לו פשר, ולבחון את משמעויותיו בממד הזמן. הדבר ייעשה בדרך של מעקב אחר דרכו של טורס בשלל מחוזותיו האישיים, האקדמיים, הפוליטיים והדתיים, ובמידה רבה גם ההיסטוריוגרפיים, באמצעות חקירת עומק של פועלו והגותו. מתודולוגיה זו נבחרה מתוך ההנחה ולפיה טורס היה מבשרה של שורה ארוכה של מהלכים ונטיות רוח והגות רבי-חשיבות שאירעו בקולומביה עוד בזמנו, ובאופן בולט במיוחד לאחר מותו. מהלכים ונטיות רוח שניתן לעקוב אחריהם לאור המורשת התיאולוגית, הפוליטית והמוסרית העשירה המבוססת על אתיקה של אהבת אדם, של יחזות ושחרור שהוא הותיר אחריו.

בהתחקות אחר פועלו של קמילו טורס וסיפור חייו תינתן תשומת לב מיוחדת לתפיסת השחרור התיאולוגית – או התיאולוגית, כפי שנכנה אותה כאן – החלוצית שהוא פיתח, ושמור לה מקום בולט במורשתו. התחקות זו תעניק מקום מיוחד גם למעוף הדתי והאינטלקטואלי הקיים בהגותו; למתח המתודולוגי הגדול שנוצר בה בשל ההכרעה לבססו על מקורות אוונגליים, פאוליניים ותומיסטיים בלבד, ולא על מקורות מקראיים ותלמודיים יהודיים משכנעים ורלוונטיים הרבה יותר שטורס הכירם, רמז על חשיבותם אך ביכר לדחותם. התחקות זו תעניק מקום גם לתעוזה הפוליטית שנכרכה בהגותו של טורס ובהשתמעויות המעשיות שנגזרו ממנה. היא תעניק מקום מיוחד גם ל"אהבה יעילה" (*amor eficaz*) – החידוש הארכיטיפי הגאוני של טורס, שהבהיר על חוד התער את המשמעות האתית והאופרטיבית שגולמה בהגותו ואת מידותיה כחלופה לתיאולוגיה הדוגמטית הקיימת. כל אלה מצדיקים לטעמנו את המחשבה שהתיאולוגיה של טורס על מכלול מרכיביה הייתה בבחינת ציר העולם של פועלו. ציר בעל כוח מניע ומכוון גדול, ועם זאת רב-מסתורין וסתירות, הקורא לחוקריו לפענחם. מהלך זה עשוי להסביר מדוע פיתוחים תיאולוגיים מאוחרים יותר, שהכילו כה הרבה מהגותו, לא זיכוהו באשראי כלשהו.

חרף מגבלותיה, נאמר כאן, עסקינן בהגות ביקורתית נועזת שקראה תיגר על השיטה האוליגרכית הקולומביאנית המושרשת. כך גם על שמרנותה של הכנסייה הקולומביאנית המסתגרת בתוך קונכייתה. כנסייה המעדיפה מעשי קטנות על מהלכים פורצי דרך המתחייבים משליחותה וממידותיה.⁶ ביקורת על מגבלותיה של התיאולוגיה הנוהגת בהצגת נתיב גאולה בר הישג לעניי העולם ולמודריו בעולם המוכר להם. העולם ההיסטורי. עסקינן בתפיסה שהציעה נתיב הומניסטי מהפכני שאיננו מרקסיסטי. נתיב להתמודדות עם הפער הקיומי הבלתי נסבל בין אלה שיש להם לאלה שאין להם בחברה הקולומביאנית והלטינו-אמריקנית. תפיסה שקשרה תיאוריה לפרקטיקה ופרקטיקה לדפוס הפעולה הכנסייתית המתחייבים כאמור משליחותה, אך גם מן העולם המחולן שבו היא פועלת ושעליו היא מבקשת לפרוס את חסותה.

לספר גם מטרה פרשנית נוספת: התמודדות מזוויות מבט חדשות עם שאלות אחדות, ובהן ארבע המדירות זה שנים את מנוחתם של חוקרי טורס: מדוע נטש טורס את מסע בניין הכוח הפוליטי שאמור היה להבשיל לכדי אלטרנטיבה שלטונית לאומית חודשים ספורים בלבד לאחר שהחל בבניינו? מדוע לא סלל לעצמו נתיב פוליטי סבלני יותר וארוך טווח יותר למפעל יומרני זה? מדוע ביכר טורס, בנסיבות אלה, להצטרף דווקא לגרילה כדי להמשיך במסעו לתפיסת הכוח הפוליטי? מדוע לא בחר בנתיב פציפיסטי לשם כך? לאלה יוסיף הספר שתי שאלות נוספות: מדוע נעלמה תרומתו של טורס מן ההגות התיאולוגית של השחרור שפותחה שנים ספורות לאחר מותו? ולאחרונה, האם נוכל לראות בטורס צ'ה גווארה של הקתולים? כלומר אדם שפיתח משנה מהפכנית סדורה ובלתי מתפשרת – במקרה דגן משנה נוצרית – והלך בעקבותיה אל מר גורלו?

6 על הפער שבין הצהרותיו החברתיות של הוותיקן לדורותיו לבין הנכונות לתרגמן לעשייה פוליטית קיימת ספרות לא מעטה (למשל; Levine and Wilde 1977; Foroohar 1986; Mackin 2010, 233-239). פער מהותי זה משתקף בבירור גם מסעיפים באנציקליקה *Quadragesimo Anno* רבת-ההשפעה של פיוס ה' 11 ממאי 1931 (למשל סעיפים 135-140), שגיננו בשצף קצף את המצב הקיומי הקשה והאומלל של מיליוני בני אדם ברחבי העולם, לעומת עמדתם הזהירה של סעיפים 136-148, שהציבו תנאים אפרויריים מחמירים לכל פעולה כנסייתית חברתית, עד כדי הכשלתה (Pope Pius XI 1931).

את הכתיבה ילוו כמה טענות יסוד. חלקן נטענו בספרות המחקרית על אודות טורס זה מכבר ואף הפכו "מוסכמות", אך מעולם לא הוכחו עד תומן באופן משכנע. חלקן חדשות לחלוטין ומקוריות, פרי מחקר זה. להלן נציגן כסדרן:

1. טורס מוגדר בספר כמבשרה של "תיאולוגיית השחרור", תיאולוגיה שנוסחה באמריקה הלטינית בשלהי שנות ה-60 של המאה ה-20 בהמשך לוועידת הוותיקן השנייה (1962-1965) ובעשתה בהדרגה לאחד מבסיסי הלגיטימיות החשובים של המפנה החברתי של הכנסייה המערבית. המחקר הנוכחי טוען שטורס היה מאבותיה המכוננים של תיאולוגיה זו. הוגה, לא תיאולוג מקצועי, שהקדים את זמנו באחדות מתפיסות היסוד המהותיות של תיאולוגיית השחרור בלי שהוא ידע, או יכול היה לדעת, שתיאולוגיה שכזו תנוסח ותתפרסם שנים ספורות בלבד לאחר מותו.

2. טורס, טוען המחקר הנוכחי, החמיר יתר על המידה עם המדינה והכנסייה בביקורתו עליהן. ישויות אלה פעלו לא מעט לשיפור המצב החברתי בקולומביה, אך הן לא זכו לאשראי מספיק מצידו.

3. טורס נתן אשראי רב מדי לציבור העממי, ולא ראה מה שכסוציולוג חייב היה לראות: תהליכי המודעות הפוליטית שהוא ייחס לציבור הזה היו תיאורטיים יותר מאשר מציאותיים. גישה זו הטעתה אותו לחשוב שהציבור העממי רואה נכוחה בסבלו ומזהה נכונה את האשמים בו, ולכן יצטרף אל תנועתו בהמוניו ויצא בהנהגתה למסע מהפכני ואולי אף אליים.

4. טורס מיעט לפרט מה דמות תהיה למדינה שתקום לאחר המהפכה שהוא תכנן, ומעט התייחסויותיו אליה נדמו דמיוניות. עם זאת, בניגוד לטענה הרווחת במחקר, חיבור זה טוען שלטורס היה בהחלט על מה לסמוך גם כאשר הציג תהליך דמיוני לכאורה של בניין מדינת כל אזורייה קולומביאנית.

5. הליכתו התמוהה של טורס לגרילה עוררה פרשנויות לרוב. ספר זה טוען שלמעשה היה זה מניע קוריוזני⁷, לאמור מעשה של גאווה פצועה עטופה יתר על המידה ברציונל דתי-אפוסטולי המזוהה עם מופת הליכתו של ישוע אל מר גורלו.

7 קוריולני - על שמו של גאיוס מרקיוס קוריולנוס (Gaius Marcius Coriolanus) - הלוחם הנועז והסנטור שלא השלים, על פי האגדה הנוקפת לדמותו, עם המהפך הרפובליקני שהתחולל ברומא בשנת 494 לפני הספירה.

6. הדמיון בין צ'ה גואררה לטורס לא נעלם מעיני החוקרים, אולם הם מעולם לא התעמקו בדמיון הזה והוכיחוהו. המחקר הנוכחי עושה זאת, בהצביעו על טורס כאלטר-אגו הנוצרי של צ'ה.

המקורות לספר

על טורס נכתב הרבה מאוד וממשיך להיכתב כל העת, לרבות בימים אלה ממש.⁸ דמותו הצעירה והססגונית, חוכמתו, רצינותו האקדמית ופועלו הסוציאלי, האפוסטולי, הפוליטי ולבסוף גם הצבאי הדרמטי משכו את תשומת ליבו של המחקר כמגנט.⁹ זה המחקר שהעניק לו, בעקבות סרטו של הקולנוען הקולומביאני פרנסיסקו נורדן (Francisco Norden), את התואר "הכוומר הלוהם" (el cura guerrillero, 1974). אוספים, ביוגרפיות, עבודות תזה, מאמרים אקדמיים ומאמרי דעה וביקורת לאלפים נכתבו על אודותיו עד כה.¹⁰ לכמה עשרות מן הבולטים שבהם ניתן ביטוי בחיבור זה.

מצד מקורותיו הראשוניים מסתמך החיבור על ארבע אסופות גדושות של מחקריו, מסריו, כתבותיו, מכתביו, נאומיו, ניירות העמדה האקדמיים שלו והתבטאויותיו

8 באחרונה פורסם בבואנוס איירס קובץ מאמרים חדש על אישיותו, הגותו, פועלו והשפעתו של טורס (Rojas Barragán et al. 2018).

9 בחיבור זה נעשה שימוש נרחב במושג אפוסטולי או אפוסטוליות. המושג, שאין לו מקבילה עברית מדויקת, מבטא את עיקרה של שליחות איש הדת הנוצרי, לעולם ממשיכו של ישוע, שהגיע לעולם כדי לנקות את תושביו מחטאיהם ולהשיבם לחיק הדת במסגרתה של ברית חדשה עם האל (על החטא ומשמעותיותו ראו פרק רביעי, הערה 64). לשליחות זו פנים רבות. היא כוללת בראש ובראשונה ביצוע של מכלול הטקסים הנוצריים מלידה ועד קבורה; עזרה לחלשים בכל תחום אפשרי, סיוע לקידומן של קהילות המאמינים כקהילות עבודה, אמונה ותרבות; הפצת הדת בקרב מי שאינם נוצרים או מי שהוטבלו לנצרות אך אינם מקיימים חיים דתיים מלאים; וקירובם של כל אלה אל אלוהים. מדובר בשליחות סקרמנטלית, דהיינו מקודשת, שאיננה מתבטלת, בהיותה התחייבות אישית כלפי האל.

10 בשנת 2016 יצא לראשונה קובץ ביבליוגרפי מרוכז ובו כלל איגרותיו, מאמריו ומסריו של טורס שפורסמו או שנתגלו מאז 1957 ועד 2015, וכן כל הספרים, המחקרים והמאמרים האקדמיים והעיתונאיים שנכתבו על פרשת חייו, הגותו, פועלו וגורלו. בקובץ זה מצוינים 45 ספרים, 24 עבודות תזה, 705 מאמרים אקדמיים וכן 1,443 מאמרים עיתונאיים (Parra Higuera 2016).

בראיונות שנערכו עימו. כל אלה קובצו מאז מותו ועד יובל החמישים לנפילתו על ידי כמה אישים: אלהנדרו דל קורו (Alejandro del Corro); שלושה מיוצאי תנועתו: אוסקר מלדונדו (Oscar Maldonado), מרגריט מרי (גיטמי) אוליביירי (Guitemie Olivieri) וחרמן סבֶּלָה (Germán Zabala); ההיסטוריון והעיתונאי ג'ון חרסי (John Gerassi); והסוציולוג והמשורר הקולומביאני אלברטו פֶּאֶרָה היֶגֶיֶרָה (Alberto Parra Higuera).¹¹ עוד מסתמך הספר על שורה ארוכה של תעודות ששימשו נר להגותו התיאולוגית של טורס: חוקות, מנשרים דוקטרינריים אפיפיוריים (אנציקליקות) וניירות עמדה של אישים המשתייכים לזרם הקתולי החברתי. כך גם נאומים אפיפיוריים חשובים וכן כתבים שונים של אנשי דת והגות שהשפיעו עליו, ובהם הפילוסוף והתיאולוג הצרפתי הקתולי הנודע ז'אק מריטיין (Jacques Maritain).

הספר שואב גם מכתבות על טורס בעיתונות, וממכתבים שנשלחו אליו וממכתבים ששלח הוא לאחרים. ממידע שהתקבל משיחות עם אנשי אקדמיה ואישים מן השורה העוסקים בהגותו, בפועלו ובטיפוח מורשתו, ובהם רמון פייאד, לשעבר רקטור האוניברסיטה הלאומית של קולומביה ומי שעומד בראש "מרכז החשיבה ע"ש קמילו טורס רסטרפו" (Centro de Pensamiento Camilo Torres) באוניברסיטה הלאומית; משיחה עם גברת ליאונור מוניוס, אשת סודו של טורס ומי שנחשפה יותר מכול להתלבטויותיו ולשינויי הכיוון הקוטביים בדרכו הפוליטית והאמונית;¹² עם קרלוס אנגריטה סרמיאנטו (Carlos Angarita Sarmiento), התיאולוג הישועי, חוקר תיאולוגיית השחרור והגותו של טורס, איש האוניברסיטה הישועית החווריאנית של קולומביה (Pontificia Universidad Javeriana de Colombia); ועם הפסיכולוג הקולומביאני וחוקר טורס ניקולס ארמנדו הררה פרפן. הררה פרפן הוא שהקים על בסיס תנועתו של טורס "החזית המאוחדת" (Frente Unido) את "קולקטיב החזית המאוחדת" (Colectivo Frente Unido) כקבוצת מחקר אקדמית המתמקדת בטורס וזוכה בשפע עבודותיה, פרסומיה וכנסיה לתהודה לטינו-אמריקנית ובמידה מסוימת גם גלובלית רבה.

11 Corro 1967; Maldonado *et al.* 1970; Gerassi 1973; Torres Restrepo 2016c

12 גב' מוניוס הלכה לעולמה באוקטובר 2018 בגיל 83.

חרף שפע המקורות שלרשותנו – מקורות שנאספו, רוכזו ופורסמו עם השנים בקולומביה, במקסיקו, בארגנטינה, בקובה (לשם עברה אמו של טורס בהזמנתו של פידל קסטרו, מנהיג קובה באותה עת, ושם גם מתה ונקברה בינואר 1973) ובבלגיה (באמצעות בן דורו של טורס, הכומר והסוציולוג הבלגי בעל השם פרנסואה הוטארט [François Houtart], איש האוניברסיטה הקתולית של לוֹוַיֵין [Louvain]) – עדיין חסרים חומרים רבים להשלמת הפאזל הגדול שהרכיב את דמותו, הגותו, מניעיו ואולי גם גחמותיו של טורס. כ־60 אחוזים מן החומרים הרלוונטיים עדיין חסרים, גילה את אוזני ניקולס הררה בעת פגישתי עימו בפריז בינואר 2018, ומכמה סיבות: האחת, היעדר גישה לחומרים רלוונטיים בארכיוני המדינה, שכן זו התנערה מטורס ברגע שהצטרף לגרילה, ואף מסרבת בעקשנות לחשוף את מקום קבורתו. השנייה, היעדר גישה לארכיוני הכנסייה בקולומביה וברומא, שם אצורים ללא ספק מכתבים ומסמכים רבים הקשורים בפועלו של טורס, לרבות הסאגה הדרמטית של סילוקו מן הכנסייה ביוני 1965. השלישית, פירוקו של ארכיון CIDOC (The Centro Intercultural de Documentación) שבמקסיקו בשנים 1963–1976 ביוזמתו של הכומר, תיאולוג השחרור והפילוסוף האוסטרו־קראטי איוון אליץ' (Illich). ארכיון זה אצר חומרים מקוריים חשובים בסוגיות לטינו־אמריקניות רבות, ובהן פרשת חייו ומותו של טורס, והם הועברו למקום בלתי ידוע בלא להתיר עקבות.¹³ במובן זה קיים חלל שלא ניתן לגשר עליו, ובאופן מיוחד בכל הקשור בחילופי הדברים בין בעלי התפקידים בתוך הכנסייה על אודות טורס.

נוסף על המקורות הכנסייתיים שצוינו לעיל נעזר המחקר בסיכומי ועידות אויקומניות ואפיסקופליות שונות, בהחלטות הלשכה הקדושה (*Congregatio Aprox Doctrina Fidei – CDF*), היא האינקוויזיציה בגלגולה המודרני, ובמכתבים והצהרות פרטיות של אנשי כמורה. עוד נעשה שימוש בספרות המקרא והברית

13 החומרים שהצטברו ב־CIDOC על אודות טורס שימשו מאוחר יותר את המרקסיסט הישועי הארגנטיני אלחנדרו דל קורו (Alejandro del Coro) ואת שלושת חברי קבוצת אוליביירי. עם פירוק המרכז פוזרה תכולת ספרייתו בין ספריות אקדמיות שונות, אך ארכיונו נעלם כלא היה.

החדשה,¹⁴ במאמרים ובכתבים של כמה תיאולוגים מודרניים בולטים דוגמת גוסטבו גוטיארס מרינו (Gustavo Gutiérrez Merino) מפרו, חואן לואיס סגונדו (Juan Luis Segundo) מארגנטינה, יון סוברינו (Jon Sobrino) מספרד, קרל בארת (Karl Barth) מגרמניה, דום הלדר פסואה קמרה (Dom Hélder Pessoa Câmara) מברזיל, קרלוס אנגריטה מקולומביה, ואיגנסיו אייקוריה (Ignacio Ellacuría) מאליסלבדור.

מבנה הספר

בספר תשעה פרקים, וכן הקדמה ואחרית דבר. הפרק הראשון והשני הם פרקי מבוא. מטרתם היא להעמיד בפני הקורא בסיס מוצק להבנת ההקשר הקולומביאני והכנסייתי המורכב שבמסגרתו טורס פעל, עימו התמודד ובעטיו גם כשל. הראשון שבהם יוקדש לקולומביה המדינה, על דרך התפתחותה ההיסטורית והבעיות שנוצרו בדרכה זו עד ימינו אלה. השני יתמקד בתפנית החברתית שהתחוללה בכנסייה הקתולית העולמית מאז 1891, ובהיסטוריה הייחודית של הכנסייה הקולומביאנית על המבנה וההסדרים המסורתיים שלה עם המדינה. הפרק השלישי ידון בקמילו טורס האיש, מהרגע שבו התגבשה בקרבו תודעת השליחות הנוצרית ועד השלב שבו הסתיים תהליך הכשרתו הדתית והאקדמית והוא חש עצמו מוכן לפעולה חברתית ופוליטית נמרצת. הפרק הרביעי יפרוס את הגותו התיאור-פוליטית של טורס: יסודותיה, מקורותיה היהודיים המרומזים, ובו בזמן יעמוד על הסיבות האפשריות שבגינן החליט טורס, בדעה צלולה, שלא לעשות בהם שימוש. הפרקים החמישי והשישי יתארו את מפעלו הפוליטי של טורס, שתכליתו הייתה לייסד תנועת המונים חדשה שתכונן חברת מופת הומניסטית בקולומביה. הפרק השביעי ינסה לברר מדוע בחר טורס ללכת אל ההרים ולנהל משם מאבק מאסף כה מנוגד לאישיותו ההומניסטית ושוחרת השלום, ונתפס על פי רוב הפרשנויות כחסר תוחלת. הפרק השמיני ידון באיסוף השברים ובכחינתם ה"ארכיאולוגית",

14 הציטוטים מן המקרא נלקחו מן המהדורה האלקטרונית של מכון ממרא, מהדורת תשע"ה (2017). הציטוטים מן הברית החדשה נלקחו מן המהדורה האלקטרונית המתורגמת מיוונית לעברית של פראנץ דעליטש. בכל הציטוטים הושמטו סימני הפיסוק המקוריים, והטקסטים פוסקו על ידי מחדש בהתאם למשמעותם.

דהיינו במורשת שניתן לייחס לטורס חרף הכישלון של מסע הארגון הפוליטי שלו. פרק זה גם יצביע על נוכחותם הבולטת, אולי אף השלטת, של עיקרי הגותו התיאור-פוליטית בסיכומי הוועידה האפיסקופלית הכללית השנייה של מועצת הבישופים של אמריקה הלטינית (El Consejo Episcopal Latinoamericano – CELAM). הוועידה התכנסה במדיין (Medellín) שבקולומביה בשלהי אוגוסט 1968, בשעה שטורס כבר לא היה בין החיים, בלי שהוא או הגותו זכו בה לאזכור כלשהו. הפרק התשיעי יתמודד עם השאלה אם ניתן לראות בטורס בחינת צ'ה גווארה של הקתולים, לאמור תמונת מראה נוצרית של צ'ה גווארה האיש, ההוגה והמהפכן, שפעל בהשראת המרקסיזם למען אותן מטרות חברתיות נשגבות שאליהן חתר טורס. שאלה זו תיבחן באמצעות השוואה של היבטים שונים, ובהם אישיותם של השניים, הגותם, חזונם, יעדיהם, אמצעיהם ומורשתם.

את הספר תסיים אחרית דבר שתאסוף את המכלול המגוון שנפרס בו, ותיעזר בו כדי לנסות ולשפוך מעט אור על חידת טורס – כלומר על שיקוליו בצומת מסעו המשחרר עד הליכתו אל הגרילה, על השפעתה של מורשתו בימינו אלה, ועל העוצמה הרגשית הגדולה שדמותו ואישיותו מעוררות כל אימת שהוא ופועלו מוזכרים או נידונים בציבור, כמקרה של הערב הבלתי נשכח שהוא של פברואר 2017.

ניסיון חלוצי

החיבור שלפנינו הוא הראשון שנכתב בעברית על אודות קמילו טורס עבור הקוראים והקוראות הישראלים המתעניינים בדמויות מופת שפעלו לתיקון חברה ועולם והלכו לאור חזונם עד לקצה. כשלעצמי אני מוצא את הנושא, המרוחק אולי במבט ראשון מן העניין האקדמי הקיים בישראל, מעניין ואף חשוב. זהו חיבור שיזמן לקוראים מפגש עם דמות מרתקת ורבת-השראה מצד אחד, עם פרק חשוב בהיסטוריה של קולומביה ואמריקה הלטינית מצד אחר, וכן עם ההגות החברתית ובמידה מסוימת גם התיאולוגית הרוחשת בחוגי הכנסייה הקתולית במאה השנים האחרונות; הגות החוזרת ומגלה עניין רב בספרות המקרא ובפרקסיס הפוליטי, המשפטי והנבואי המשתקף בה. ה"כבודה" כולה תוכל לספק הצצה לעולמם של אינטלקטואלים; עולם של אנשים שניסו לשנות סדרי עולם אדנותיים שגורים

בדרך דתית ומהפכנית גם יחד, ככל שהצירוף הזה נשמע מוזר, ויכלו להם במעט, לא די, אך הותירו אחריהם מורשת עולם להיתלות בה. להתמלא ממטענה תקווה לעולם צודק יותר, סולידרי יותר ופְתוּחָה אופקים מבטיחים יותר לאנשים החיים בו כיום, ולא לה שיחיו בו בעתיד.